

STEFAN ZWEIG

MERHAMET

Çeviren
Deniz Banođlu

Bilge
Kültür·Sanat

STEFAN ZWEIG (1881-1942)

Yaşayışı da bir roman konusu olabilecek biçimde geçti.

Gene bir romanın ilginç kahramanı olacak biçimde, en sonunda, canına kendi eliyle kıydı. 23 Şubat 1942’de, Rio de Janeiro yakınlarında Persepolis’teki köşkün bahçivani, bayla bayanın sabahtan beri görünmemiş olmalarından kuşkulanmıştı. Odalarının kapısını vurdu, ses gelmeyince kapıyı kırdı, içeri girdi. Stefan Zweig ile karısı Lotte yataklarında cansız yatıyorlardı. Zehir içerek kendilerini öldürmüşlerdi. Ünlü yazar bir arkadaşına bıraktığı mektupta şöyle diyordu:

Sevgili dostum Koogan,

Sana acı, aynı zamanda zahmet vereceğim. Kusura bakma. Bir yandan şu serserivari yaşayış, öte yandan sevgili karımın sağlık durumu yüzünden artık dayanacak gücüm kalmadı. Senden ricam. Cenazem elden geldiğince gösterişsiz, sessiz sedasız kaldırılsın. Ufak tefek borçlarımız var. Bunlar bize burada kalan paradan ödensin...

Zweig, ondan bir gün önce eski karısı Federike’ye yazdığı mektupta da, yerinden yurdundan uzak yaşamaya artık dayanamayacağını, yirmi yıldır üzerinde çalıştığı “en esaslı eseri” *Balzac*’ı gerekli kitaplarından ayrı düştüğü için tamamlayamayacağını, savaş daha yıllarca süreceği için yurduna dönebilme umudunu yitirdiğini bildiriyordu. “Artık bütün bunlara dayanamayacak kadar yorgun düştüm.” diyordu.

Stefan Zweig 1881’de Viyana’da doğdu. Edebiyata şiirle başladı. Tiyatrodan romana, hikâyeden tarihî incelemelere kadar, yazı alanının her dalında eserler verdi. Bu arada, ünlü kişiler üzerine uzun incelemelere dayanan kitaplar yazdı.

Bu parlak sanat hayatı Avusturya Almanya’nın egemenliği altına düşünce kara bulutlarla örtündü. Stefan Zweig Nazilere karşı kalemiyle savaşıyordu. Bu yüzden,

1934'te yurt dışına sürüldü. Bir süre İsviçre'de yaşadık-
tan sonra Londra'ya geçti. Yalnız, orada da aradığı huzuru
bulamadı. II. Dünya Savaşı'nın tam ortalarındaydı. İn-
giliz hükûmetinin koyduğu mali kısıtlamalar dolayısıyla,
kazandığı parayı istediği gibi harcamıyordu. Tedirgin
ruhuna daha aydınlık ufuklar aramak üzere, ansızın ver-
diği bir kararla yalnız yeni yurdundan değil, evinden, ai-
lesinden de ayrıldı: Kendisine karısının bulunduğu sekreteri
Lotte ile, Arjantin'e kaçtı. Aradığını orada da bulamadı; en
sonunda, korkunç bir sinir bunalımı içinde, canına kıydı.

Stefan Zweig'in çeşitli alanlarda verdiği eserlerin başlı-
ca özelliği derin bir gözlem gücü yanında, örgü, işleyiş, ruh
tahlili, olayların akışı gibi birçok bakımlardan aynı gücü
göstermesidir. Bunda, muhakkak ki, Zweig'in hem şair,
hem tiyatro yazarı, hem tarihçi hem de iyi bir inceleyici,
gözlemci oluşunun büyük payı vardır.

Yazarın romanları arasında *Ungehduld des Herzens* (*Sa-
bırsız Yürek*) bütün bu özelliklerini en iyi gösteren eseridir.
Roman "yaratıcı merhamet-yok edici merhamet" çelişkisi
üzerine kurulmuş, "merhametin yok edici, öldürücü değil,
yaratıcı, yaşatıcı olması gerek" savı işlenmiştir. Bundan
dolayı roman başka dillere, daha çok, *Merhamet* adıyla
çevrilmiştir, biz de Türkçe çevirisini okurlarımıza bu adla
sunuyoruz.

MERHAMET

İki çeşit merhamet vardır: Zayıf, duygusal olanı, bir yabancının ızdırabı karşısında kalbin duyduğu üzücü sarsıntıdan bir an önce kurtulmak için gösterdiği sabırsızlıktır. Böyle bir merhamet acıyı paylaşmaz, ruhun yabancı bir acıya karşı kendini savunma içgüdüdür sadece. Asıl değerli olanı, duygusallıktan uzak, ama, yaratıcı merhamettir; ne istediğini bilir, sabırla, acıyı paylaşarak, gücünün son damlasına kadar, hatta gücünün de ötesinde her şeye katlanmaya kararlıdır.

HER ŞEY bir beceriksizlik, çocukça bir budalalık, Fransızların “gaf” dedikleri, pot kırmakla başlamıştı. Sonradan bu budalalığı düzeltmeye çabaladım. Ama, insan bozulan bir saatin çarkını alelacele onarmaya kalkışırsa mekanizmayı hepten bozar. Beceriksizliğimin nerede bitip kaba hatimin nerede başladığını bunca yıl sonra bile kestiremiyorum. Sanırım hiçbir zaman da bilemeyeceğim.

O tarihlerde yirmi beş yaşında X... süvari alayında yüzbaşıydım. Subaylığa karşı olağanüstü bir ihtiras ya da içten bir heves duyduğumu söyleyemem. Ne var ki, eski bir Avusturya memur ailesinin yoksul sofrasında, iki kız, doymak bilmeyen dört oğlan çocuk yiyecek bir lokma ekmek beklerse, artık onlara isteklerinin ne olduğu sorulmaz, bir an önce mesleğe itiliverirler. Böylece, daha ilkokul sıralarında okumaktan gözlerini harap eden erkek kardeşimi papaz okuluna koydular; beni de, daha sağlam yapılı olduğumdan, askerî okula verdiler. Bundan sonraki hayatım böylece güven altına alınmış oluyordu. Bütün masrafları yüklenen devlet bu solgun yüzlü, çelimsiz oğlan çocuğunu birkaç yıl içinde, bıyıkları yeni terlemiş genç bir subay adayı yapmış, orduya teslim etmişti. Günlerden bir gün, İmparatorun doğum gününde, daha on sekizimize bile

gelmemişken, askerlik muayenesinden geçtim, hemen arkasından yakama bir yıldız takılıverdi. İlk adım atılmıştı. Bundan böyle, kısa aralarla da olsa, mesleğimde ilerleyecektim, emekli olup, romatizma ağrılarım tutana kadar.

Süvari alayına, gerçekten masraflı olan bu askerî birliğe kendi isteğimle ayrılmamıştım. Daisy yengemin -babamın ağabeyinin, maliyeden ayrılıp dolgun maaşlı banka müdürlüğüne geçtiği günlerde evlendiği ikinci karısının- garip bir hevesiydi bu. Zengin, üstelik biraz da züppe olan Daisy yengenin, Hofmiller soyadını taşıyan birinin, piyadeye hizmet edip, "aileyi" lekelemesine tahammülü yoktu nedense. Bu heves ona ayda yüz krona patlamıştı. Bu yüzden ona ne denli müteşekkir olduğumu da her fırsatta göstermek zorundaydım. Bana gelince, süvariye ayrılmam uygun mu, değil mi, kimse düşünmemişti bile; galiba en az düşünen de bendim. Eyerin üstüne oturdum mu, attan başka bir şey düşünmüyordum.

1913 yılının Kasım ayında, iki kalem arasında bir yazışma geçmiş olmalı ki, bizim bölüğü birdenbire Jaroslau'dan alıp, Macaristan sınırında küçük bir garnizona gönderdiler. Şehrin adını bilmiş, bilmemiş olmam hiç önemli değil. Çünkü bir üniformanın iki düğmesi bile, Avusturya'nın taşrasındaki küçük garnizon şehirleri kadar birbirine benzemez. Şehrin şurasında burasında bir kışla, bir binicilik alanı, bir talim yeri, pis subay mahfeli, üç otel, iki kahve, bir pastane, bir şarapçı, subaylarla, askerlerle gönül eğlendiren çirkin şarkıcıların, dansözlerin bulunduğu berbat bir gazino. Askerlik her yerde aynıdır; yüzyıllardır yerleşmiş kaskatı kurallara belli saatlere bölünmüş, anlamsız, bomboş bir hizmettir; izinli olduğunuz boş zamanlarda bile öyle renkli bir görünümü yoktur. Subayların panayırında hep aynı yüzler, aynı konuşmalar, kahvelerde hep aynı kumar partileri, aynı bilardo oyunları. Ne var ki benim yeni garnizon, Galiçya'dakilerden daha elverişliydi: Ekspres trenlerinin durak yeri olduğundan, hem Viyana'ya yakındı hem de Budapeşte'den uzak sayılmazdı. Biraz parası olan

-süvariye ayrılanların çoğu zengin çocuklarıdır, içlerinde gönüllü olanları bile vardır, kimi asil bir ailenin çocuğu, kimi fabrikatör oğludur- uygun anını yakalayıp kaytar-mayı becerdi mi, beş trenine atladığı gibi Viyana'ya gider, gece yarısından sonra iki buçuk treniyle de dönebilirdi. Ti-yatroya gidecek, bulvarlarda tur atacaktı, kibar süvari suba-yı pozunda ona buna caka satacak, hatta macera peşinde koşacak kadar bol zaman bulabilirdi, sözün kısası. İçlerin-de kıskandığımız birkaçının Viyana'da sürekli kalabilecekle-ri evleri bile vardı; hiç değilse, kendine belli bir uğrak yeri bulmuştu. Benimse aylık bütçem böyle tatlı kaçamaklara yetmiyordu elbet. Tek eğlencem kahvede, pastanede vakit geçirmektir. Oradaki kumar partilerinde de oldukça yüksek paralar döndüğünden, ya bilâdo ile ya da daha az parayla oynanan satrançla yetiniyordum.

Yine böyle bir öğleden sonra, sanırım 1914 Mayıs'ının ortalarıydı, aynı zamanda bizim küçük garnizon şehrinin belediye başkan yardımcısı olan, Altın Melek Eczanesi'nin sahibiyle pastanede satranç oynuyordum. Her zamanki üç el partiyi çoktan bitirmiştik, yerimizden kalkmaya üşenecek kadar tembel tembel -bu sıkıntı yuvasında insan nereye gidebilirdi ki- oradan buradan konuşuyorduk. Az sonra, bu konuşmamız da yana yana dibini bulmuş sigara gibi sönmeye yüz tutmuştu. Tam o anda kapı açıldı, etekleri rüzgârla savrulan güzel bir genç kız, taze havayı da yanın-da getirerek içeri girdi. Kumral saçlı, badem gözlü, esmer tenli, şık giyimli bir kızdı; taşralı olmadığı her hâlimden belliydi; hepsinden önemlisi, bu can sıkıcı yerde yepyeni bir yüzdü. Bu şık, zarif peri saygılı bir şaşkınlık içinde kendini süzenlere bakmadı bile; emin, sağlam, çevik adımlarla, salonun mermer masalarının önünden geçerek, doğru tezgâhın önüne gitti, bir sürü içki, kek, pasta ısmarlama-ya koyuldu. Pastacının nasıl derin bir saygıyla genç kızın önünde eğildiği hemen gözüme çarpıverdi; uzun kuyruklu ceketinin arka dikişinin bu kadar diklendiğini hiç görmemiştim. Başka zaman subayların aşırı nezaketini

umursamaz tavırlarla karşılayan kadın -subayların çoğu ay sonuna kadar pastacıya ufak tefek borçlanırdı- pastacının karısı, o tombul, kaba çizgili taşra Venüs'ü bile, kasanın önündeki iskemlesinden doğrulmuş, nezaketten neredeyse kırılacak hâle gelmişti. Pastacı siparişleri defterine geçirirken, güzel kız birkaç şeker almış umursamaz bir hâlde kemiriyor, bir yandan da Bn. Grossmaier'le lâf atıyordu. Bizse, belki de yakışık almayacak bir kabalıkla, boyunlarımızı iyice ileriye doğru uzatmış, olup bitenlerin bir saniyesini bile gözden kaçırmıyorduk. Genç bayan tek bir paketi bile nazik elinde taşıma zahmetine katlanamazdı elbette. Bn. Grossmaier aldığı her şeyi, titizlikle, kendisine göndereceğine söz veriyordu. Öte yandan, genç kızın, sıradan insan olan bizler gibi, parayı çelik otomatik kasaya nakit ödemeyi aklının ucundan bile geçirmedeği belliydi. Hepimiz anlamıştık. Kibar bir müşteriye bu.

Genç kız, siparişlerini tamamlamış, gitmek üzere döndüğü sırada, Bn. Grossmaier erken davranıp kapıyı açmak için hızla yerinden fırladı. Benim eczacı da, önünden geçen genç kıza saygıyla uğurlamak üzere, yerinden doğrulmuştu. Ah, nasıl da yumuşak bakışlı, koyu elâ gözleri vardı! Kızın dükkândan çıkmasını beklemeden, oyun arkadaşıma bu gökten düşen meleğin kim olduğunu sordum.

“A! Tanımıyor musunuz? Kekesfalva'nın yeğeni. Aslında adı başka ama, ben Bay Kekesfalva diyeceğim. Kuşkusuz, Kekesfalvaları tanıyorsunuzdur?”

Eczacı, bin kronluk bir banknot gibi Kekesfalva adını ortaya atmış, sonra da benim son derece saygılı bir tavırla, “A! Elbette tanıyorum” dememi bekler gibi, yüzüme bakmıştı. Ne var ki, daha birkaç ay önce garnizona yeni atanmış, çiçeği burnunda bir yüzbaşı, her şeyden habersiz olan ben, bu esrarengiz tanrılaştırılmış kişi hakkında en ufak bir şeyi bile bilmiyordum. Beni aydınlatmasını rica edince, eczacı, taşralıların o gururlu rahatlığı, keyfi içinde, size burada anlattıklarımın daha fazla, ayrıntılı olarak bilgi verdi.

Eczacının dediğine göre, Kekesfalva yörenin en zengin adamıymış. Burada ne varsa onunmuş. Sadece Kekesfalva Şatosu değil -kuşkusuz biliyorsunuzdur, talim alanından baktığınızda görünür, yolun solunda, koru içinde basık kuleli büyük, sarı, eski şato R'ye giden yolun kenarındaki şeker fabrikası da onundu. Bruck'taki bıçkılıhaneye, sonra M.deki hara, ayrıca Budapeşte'de, Viyana'da altı, yedi ev; bunların hepsi onunmuş. Evet, bizim buralarda böyle Harun kadar zenginlerin yaşadığına inanmak güçtü. Üstelik, gerçek bir asilzade gibi de yaşamasını biliyordu. Kışları, Viyana'da Jacquin Sokağı'ndaki saray yavrusu konağında, yazları da dinlenme yerlerinde otururdu; burada ise mevsim başında birkaç ay kalırdı. Ah! Hele bir evini görseniz! Viyana'dan kuartetler getirtilir, şampanyalar, Fransız şarapları içilir. Her şeyin en iyisi, en nefisi vardı bu evde. Eczacı, istersem, beni onun evine seve seve götürebileceğini söyledi, çünkü -büyük bir alçak gönüllü söylüyordu bunu- B. Kekesfalva'nın yakın dostuymuş; iş konusunda epey ilişkileri olmuş; subaylardan da hoşlandığını biliyormuş; beni davet etmesi için, bir tek söz söylemesi yetermiş.

Neden olmasın? Bu taşra garnizonunun kokuşmuş bataklığında boğulup kalmıştık. Gezintiye çıkan süslü arabalardaki kadınları daha görüşlerinden tanıyorduk; her birinin kışlık, yazlık şapkasını, şık giyimlerini, gündelik elbiselerini ezber biliyorduk. Sonra köpeği, hizmetçi kızı, çocukları... Lokantadaki Bohemyalı aşçı kadının yemek pişirmedeki bütün hünerlerini de öğrenmiştik; yıllardır değişmeyen yemek listesine baktıkça insanın içi kalkıyordu âdeta. Her ad, her sokaktaki her tabelalar tek tek ezber biliyordu. Her binada yapılan işleri, her mağazadaki vitrini de ezberlemiştik. İlçe hâkiminin hangi saatte kahveye geleceğini, soldaki pencerenin köşesinde yerini alacağını, tam dört buçukta içkisini ısmarlayacağını başgarson Eugen kadar, çevredeki herkes hemen hemen biliyordu. O sırada Noter Bey'in de her zamanki on dakikalık gecikmeyle beşe yirmi kala kahveden içeri girip -değişiklik olsun diye- biraz

da midesindeki rahatsızlığı yüzünden bir bardak limonlu çay içeceğini, hiç değiştirmedığı Virginia sigarasını tütürürken de hep aynı fıkraları anlatacağımı da herkes bilirdi. Bütün yüzler, üniformalar, bütün atlar, arabacılar, çevredeki bütün dilenciler tanıınıyordu; öyle ki insan kendisini bile bıkaçak derecede tanıınıştı. Bir kere olsun, bu tekdüzelikten kurtulmak gerekti. Üstelik, o güzel kız, o ahu gözler de vardı! Karar vermiştim, bana bu yakınlığı gösteren dostuma, yapmacık bir umursamazlıkla, Kekesfalva ailesiyle tanışmakla büyük sevinç duyacağımı söyledim.

Gerçekten de bizim eczacı sözünün eri çıktı, -hiç de pavlavra atmamıştı- hemen iki gün sonra gururdan koltukları kabarak, âdeta lütfekar bir tavırla, elinde bir kartvizitle kahveye geldi. Üzerine el yazısıyla adımın da eklenmiş olduğu kartta, B. Lajes von Kekesfalva'nın, gelecek hafta çarşamba günü saat sekizde, Yüzbaşı Anton Hofmiller'i akşam yemeğine bekleyeceği bildiriliyordu. Bereket, bizim gibilerin eli ayağına dolanmaz; böyle durumlarda ne yapılacağını biliriz. Hemen pazar sabahı en iyi kostümümü sırtıma, beyaz eldivenleri elime geçirdim, rugan ayakkabılarımı giydim, sinekkaydı tıraş olup bıyıklarına birkaç damla kolonya damlattım, ilk ziyareti yapmak üzere dışarı çıktım. Uşak -yaşlı, sessiz bir adamdı- fısıldar gibi bir sesle, efendilerinin kilisede olduğunu, yüzbaşmayı göremedikleri için çok üzüleceklerini söyleyerek özür diledi. "Böylesi daha iyi!" diye aklımdan geçirdim. Çünkü ilk ziyaretler, ister görevle, ister özel olsun, her zaman sıkıcıdır. Her ne olursa olsun, bana düşen görevi yapmışım. Çarşamba akşamı gider, herhâlde hoş vakit de geçirirdim.

Kekesfalva meselesi böylece çarşambaya kadar halledilmiş oluyordu. Ne var ki, iki gün sonra, yani salı günü, von Kekesfalva'nın ucu bükülmüş kartvizitini odamda bulunca doğrusu pek sevindim. "Fevkalâde!" dedim. "Doğrusu, nasıl davranılması gerektiğini biliyorlar. Benim gibi rütbesi küçük bir subayın ziyaretine hemen iki gün sonra karşılık vermek! Bir general bile bundan fazla nezaket,

saygıyı bekleyemezdi. İyi bir önseziyle, çarşamba akşamına şimdiden sevinmeye başlamıştım bile.

Ama işler daha başında ters gitmez mi! Boş inançlara yer vermek, önemsiz sanılan belirtilere daha çok dikkat etmek gerekmiş meğer. Çarşamba günü, akşam saat yedi buçukta, en iyi üniformamı, yeni eldivenlerimi, rugan ayakkabılarımı, mum gibi ütülenmiş pantolonumu giymiş, tepeden turnağa hazırlanmıştım. Hizmet erim pekeriminin kıvrımlarını düzeltiyor, her şeyin tamam olup olmadığını gözden geçiriyordu, (giyinirken hizmet erim hep yanımda olur, odamda kırık bir el aynasından başka bir eşya yoktur çünkü), kapı vuruldu. Bir emir eriydi. Nöbetçi subay dostum Kont Steinhübel, askerlerin bulunduğu salona gelmemi rica ediyordu. Kafaları iyice bulutlu iki süvari kavgaya tutuşmuş, sonunda biri dipçikle ötekinin kafasına vurmuştu.

Sersem herif, şimdi, ağzı açık kanlar içinde yerde baygın yatıyordu. Kafatasının kırık olup olmadığını da bilen yoktu. Bölüğün doktoruysa, Viyana'ya tatile gitmişti, albay ortaklıklarda yoktu, başı sıkışan iyi yürekli Steinhübel de, aksilik bu ya, yardım edeyim diye acele beni çağırılmıştı. O yaralıyla uğraşırken, ben zabıt tutuyor, bu arada da, acele bir sivil doktor bulmaları için, emir erlerini sağa, sola gönderiyordum. Bütün bunlar arasında saat yedi kırk beş olmuştu. Buradan bir çeyrek ya da yarım saatten önce kurtulmama hiçbir şekilde imkân olmadığını görüyordum. Hay aksi şeytan! Bu pis iş de tam bugünü mü bulmuştu, tam benim şatoya davet edildiğim günü! Gittikçe artan bir sabırsızlıkla durmadan saatime bakıyordum: Burada en çok beş dakika bile kalsam, yine de zamanında orada olmama imkân yoktu. Ama iliklerimize kadar işleyen görev duygusu bütün özel sorumlulukların üstündeydi. Buradan sıvışamazdım.

Bu sıkışık, zor durumda yapılabilecek tek şeyi yapıyorum, emir erimi bir arabayla -bu da bana dört krono patladı- Kekesfalvalara gönderip, gecikirsem beni bağışlamalarını rica ediyorum, görevimle ilgili beklenmedik bir